

Історія розвитку туризму

Усезростаюча значущість туризму характерна для XX - початку XXI ст. Його роль зводиться не лише до впливу на економіку, а й до усвідомлення необхідності розвитку зв'язків між народами різних країн світу та для взаємопізнання їхньої історії, культури, традицій. Туризм став послом дружби у міжнародних відносинах.

Сучасні туристичні потоки формуються під впливом чинників, що сягають історією давніх епох. Це пояснюється намаганням людини пізнати навколишній світ, встановити зі сусідніми народами торговельно-економічні, культурні й інші зв'язки. Перші ознаки туризму спостерігаються у глибокій давнині й тісно пов'язані з подорожуванням як головним засобом пізнання довкілля.

Упродовж багатьох віків населення було статичним. Воно здебільшого характеризувалося прив'язаністю до землі, сільського господарства. Минали століття, зростали потреби в нових для проживання територіях. Для їх пошуку цілі племена вирушали в світові мандри, зустрічаючи маловідомі народи, котрі відрізнялися мовою, культурою, традиціями. Дехто з мандрівників описували ці особливості, а матеріали потім використовували для посилення зв'язків між народами. З-поміж середньовічних мандрівників, які описували культуру і побут, наприклад, народів Сходу, вирізнявся відомий мореплавець, венеціанський купець XIII ст. Марко Поло. Зібрані ним матеріали слугували основою для складання географічних карт.

Кінець XV-друга половина XVI ст. - епоха Великих географічних відкриттів, що посприяло подальшому розвитку торгівлі й мореплавства. Централізовані монархії Європи споряджали експедиції для завоювання нових заморських територій. Усе це ознаменувало зростання рухливості населення світу. Отже, мандрівники упродовж багатьох століть вирушали в дорогу не задля отримання задоволення, а щоби досягти якоїсь мети. Подорожі задля задоволення стали лише тоді популярними, коли з'явилися регулярні пасажирські перевезення, організоване харчування та засоби розміщення, дія подорожуючих (XVII ст.), коли зникли елементи явного ризику і повсякденних перешкод, які віками були головною перешкодою на шляху подорожуючих.

Після Першої промислової революції подорожі стали популярнішими, але переважно серед заможних верств населення. Однак зауважимо, що переміщення людей відбувалися постійно. Вони були пов'язані з війнами й іншими політичними подіями, з паломництвом до святих місць, пошуком роботи, навчанням. Однак обсяги цих подорожей були незначними. Масштабне зростання туризму пов'язане з подальшим розвитком світового господарства, ринкових відносин і класичних складових попиту: вільного часу, грошей та споживчих преференцій.

Чотири основні стадії (етапи) в історії розвитку туризму.

Перша - від найдавніших часів до кінця XVIII - початку XIX ст. Це стадія започаткування розвитку світового туризму.

Друга - початок XIX ст. до кінця Першої світової війни - період становлення організованого туризму.

Третя - від 1918 р. до кінця Другої світової війни - етап індустріалізації туризму.

Четверта - з 1945 р. до наших днів. Пов'язана з масовим розвитком туризму та процесом глобалізації.

Чимало дослідників першу стадію, стадію започаткування туризму, найчастіше пов'язують із розвитком торговельних зв'язків, між окремими містами, країнами, регіонами. Найумілішими торговцями давнини були фінікійці, котрі успішно використовували кораблі для

прокладання морських шляхів у невідомі країни, плаваючи вздовж західних берегів Європи, Африки.

Особливий період в історії людства пов'язаний із давньогрецьким мандрівником, ученим, батьком історії Геродотом (бл. 485 р. - бл. 425 р. до н. е.), який описав країни Близького Сходу, скіфські степи, Причорномор'я (V ст. до н. е.). Після Геродота чималий внесок у пізнання світу зробив Піфей, об'їхавши береги Західної та Північної Європи у 330 р. до народження Христа, описав для греків ці країни. Уперше назвав Англію Альбіоном (Білим Островом).

Високого рівня досягла рухливість греків у період розквіту міст - держав, зокрема Афін, Дельфи, Епідаври, Олімпії. Починаючи з 776 р. до н. е., щорічно на Олімпійські ігри сходилися любителі спорту і шанувальники мистецтва не лише з Еллади, а й інших європейських країн. До цього періоду також належить будівництво перших спеціалізованих будівель, в яких могли розміститися атлети та глядачі. Для пізнання світу велике значення мали військові походи Александра Македонського в IV ст. до н. е.

Для пізнання світу чимало зробив давньогрецький географ Страбон (63 р. до н. е. - 20 р. н. е.). Його знаменита "Географія" у 17 книгах стала помітним кроком у пізнанні світу, країн, окремих народів. Клавдій Птолемей доповнив попередніх дослідників-географів новим пізнанням світу.

Після завоювання римлянами Греції відкрився прямий шлях до місць, які вже у ті часи вважалися центром світової культури. Римляни вивчали грецьку мову, філософію, пізнавали пам'ятки культури, а також відвідуючи місця з теплими мінеральними водами та з організованим комфортом у районах Кампанії й Етрурії, Геркулануму. В період Римської імперії виникли державні двори вздовж доріг, де розміщалися на відпочинок кур'єри та державні службовці Риму. Під час таких поїздок римляни вже тоді користувалися дорожніми путівниками.

У ранньому Середньовіччі поширилось релігійне паломництво. Дорогою до святих місць паломники використовували для відпочинку монастирі, церкви, постоялі двори. Найвідомішими центрами релігійного туризму на Святій землі були Єрусалим, Назарет, Вифлиєм, монастирі Келюші, Лурд, а також святиня мусульман - Мекка та ін.

Значно розширили пізнання світу арабські мандрівники VII - XI ст. Найвідомішим був купець із Басри - Сулейман, який побував у Китаї, Індії й інших країнах світу і залишив цікаві спогади.

Вагомий внесок у пізнання географічного простору зробили морські відкриття в VIII-IX ст. північними народами, зокрема норманами, котрі під час походів одночасно захоплювали прибережні міста, поселення, захоплювали купецькі судна. Їх на наших землях називали варягами.

В епоху Київської Русі особливо тісними були контакти наших пращурів із країнами Західної Європи та Візантією, що й вплинуло на доленосне рішення про прийняття християнства на Русі - Україні. Це допомагало через посередництво священнослужителів, перекладачів, ремісників підтримувати тісні зв'язки і з Візантією, і з багатьма іншими країнами Європи.

У Середньовіччі масове переміщення людей спостерігалось під час христових походів. Це давало змогу не лише завойовувати нові території, а й пізнавати їх, розширювати ринки збуту, закуповувати нові товари. Детальні описи цих країн і народів залишили такі відомі мандрівники, як Афанасій Нікітін і вже згадуваний нами Марко Поло.

Важливою віхою у розвитку туризму стало використання мінеральних вод, грязей з лікувально-оздоровчою метою, їх застосування з давніх-давен засвідчують археологічні

розкопки, описи в Біблії, наприклад, про використання священного озера Бенарес під Єрусалимом з лікувальною метою. У Стародавньому Єгипті лікувальні властивості мінеральних вод використовували жреці, чим і примножували багатства місцевих храмів. Дещо пізніше задля лікування та паломництва використовували священні джерела, озера і навіть річки (Індія, Стародавній Китай, Персія).

Про рекреаційно-туристичну діяльність у сучасному розумінні цього слова, - зазначає В. Мацола, - ми можемо говорити лише в Древній Греції та Стародавньому Римі. У цих країнах сформувалися спеціальні центри з цінними природними рекреаційними ресурсами, які надавали широкий асортимент рекреаційних послуг: купання, пиття, гарячі ванни, натирання, лікування, побутові послуги і т. д. Особливо популярними у Давній Греції були гарячі джерела на о. Євбел, де для їх використання зводилися спеціальні будівлі. Тут їхні власники за відповідну платню здавали будинки прибульцям для лікування.

У Стародавньому Римі чудовими місцями оздоровлення були курорти Байя, Аква-Альбула, приморська кліматична місцевість Сенціо, а також о. Капрі на південь від материкової Італії, що й донині вважається одним із найпривабливіших туристичних центрів Європи.

У давню епоху популярними були центри на теперішніх Беіля Єркуланс і Синджарз-Баї в Румунії, Аквінкула (Будапешт) та оз. Балатон в Угорщині, Вараджінське-Топліце (Хорватія), Добрна (Словенія), Варна в Болгарії, Вісбаден у Німеччині, Баден у Швейцарії, Бат у Великій Британії, Ексле-Бен у Франції та ін.

Лікувальні мінеральні джерела та місцеві кліматичні умови вміло використовували й на американському континенті, зокрема ацтеки в Мексиці й інки в Південній Америці. В епоху Візантійської імперії з лікувально-оздоровчою метою послуговувалися деякими місцевостями на берегах і островах Мармурового й Егейського морів, а також береги протоки Босфор. У XII ст. широкої популярності набули мінеральні джерела Франції та Італії. У XIV ст. виник курорт Карлсбад (тепер Карлові Вари). У цей час став популярним курорт Баден-Баден на території південно-західної Німеччини.

Із зародженням курортів встановився режим лікувальних процедур. Від середини XVI ст. у Карлсбаді вперше запроваджено податок із пацієнтів. На початку XVII ст. у Франції вже існувала курортна інфраструктура, створена для нагляду за курортами, їх експлуатацією. Такі ж установи виникли у Великій Британії, Швейцарії.

У цьому ж періоді (кінець XVII ст.) у французькому лексиконі з'явився термін "турист". Ним називали представників привілейованої знаті, котрі з цікавості відвідували зарубіжні країни. Особливо посилився інтерес до Італії, античних пам'яток Риму, Флоренції й інших міст. Із відкриттям Помпеї (XIX ст.) Італія перетворилася на провідну туристичну країну Європи.

Розвиток туризму суттєво пришвидшився у XVIII ст., коли виникли морські курорти, створивши моду на купання у морській воді. Перші великі готелі на таких курортах були відомі у Великій Британії, а згодом у Франції й інших країнах. Спочатку на морських курортах відпочивали найбагатші відвідувачі. Зі зростанням добробуту, клієнтами таких закладів ставали представники середньої верстви. Масові подорожі задля особистого задоволення розпочалися наприкінці XVIII - початку XIX ст.

Отже, подорожі, здійснювані до кінця XVIII ст., не можна вважати туризмом у сучасному розумінні. Їх потрібно розглядати як стадію започаткування сучасного туризму.

Друга стадія, яку ще називають залізничною ерою пов'язана з першим вибухом великого попиту на подорожі та їх впливом на суспільні звички й економіку країн. Зростання швидкості переміщення за допомогою пароплавів і потягів, а також збільшення кількості населення та його фінансово-економічних можливостей створили помітний туристичний

ринок. З'явилися подорожі, а з ними - туристичні центри з туристичною торгівлею, агентами, туроператорами, котрі пропонували організовані тури, турпакети і навіть туристичну літературу. На перший погляд, мало що змінилося й сьогодні, але координація транспортних планів і туристична політика тоді була обмеженою або, радше, недосконалою.

Перша пасажирська залізниця відкрилася в Англії 1830 р. Згідно з даними дослідників, зокрема англійських авторів Ю. Лікоріша та К. Дженкінса, вже 1841 р. Т. Кук запровадив на залізниці перший пакетний тур, здійснивши масову прогулянку (570 осіб) із Лейстера до Лафборо. Він активно розпочав новий напрямок бізнесу. Заслугою Т. Кука було і те, що він зайнявся організацією всіх складових подорожі - транспорту, розміщення, обслуговування на місці перебування, створюючи справжній туристичний продукт і задовольняючи специфічний ринковий попит. Він винайшов суттєву послугу - туристичний пакет. Винахід підприємливого англійця почали впроваджувати в усьому світі, але насамперед у 40-50-х роках XIX ст. - у промислово розвинутих європейських країнах.

Т. Кук докорінно змінив ставлення до подорожі - від необхідної, інколи далекої, пов'язаної часто з пошуком роботи або з метою навчання, до організованої розваги та нового розуміння самого відпочинку. Сучасники цінували його не лише за науку організації туризму, а й за рекламну діяльність, за видані ним туристичні путівники. Він першим організував міжнародні поїздки (тури) з Англії до материкової Європи, зокрема на Всесвітню виставку в Парижі (1851 р.), а з 1856 р. - до інших європейських держав. Від 1865 р. Т. Кук почав використовувати судна для круїзних поїздок англійських туристів до Північної Америки, зокрема СПІА. У 1882 р. було здійснено першу кругосвітню подорож.

У 1867 р. відбувся п'ятимісячний вояж до святих місць (Палестини) разом із Марком Твенном, напевне, перший круїз по Середземному морю. Вартість такої поїздки для пасажирів становила 1200 доларів. Тоді це була величезна сума, яку оплатити могли лише представники найбагатших верств населення.

Розширення попиту на туристичні послуги пов'язані не тільки із підвищенням життєвого рівня населення, а й із розвитком залізничного транспорту, судноплавства, зв'язку, машинізацією виробництва, поширенням реклами та сервісного обслуговування.

Організовані поїздки стимулювали будівництво великих готелів у містах біля вокзалів і на популярних курортах. Попит на туристичні послуги стимулював розвиток курортів, що ґрунтувалися на використанні мінеральних джерел, грязей. Це відбувалося доти, доки поїздки до моря не зумовили бурхливого зростання середземноморських центрів, таких як Ніцца, Канни у Франції та ін.

Готельні компанії на межі XIX-XX ст. зайнялися будівництвом не окремих будівель, а готельних ланцюгів, надаючи відпочиваючим організовані харчовальні, лікувальні послуги.

На розвиток туризму значно впливали самодіяльні туристичні клуби, товариства, які з'явилися у другій половині XIX ст. Вони розробляли маршрути, дбаючи про забезпечення туристів необхідним комфортом. Перший такий клуб виник у Великій Британії (1857 р.), згодом - в Австрії (1862 р.), Італії, Швейцарії (1863 р.), Німеччині (1869 р.) та в інших країнах Європи й світу. Посиленню привабливості туристично-оздоровчих центрів сприяла започаткована реклама і маркетингова діяльність. Так, у Монте-Карло 1914 р. було відкрито ралі, щоб активізувати міжсезонну туристично-відпочинкову діяльність. У свою чергу готельні компанії зорганізували виставку автомобілів старих марок. Це відбулося передусім у Лондоні та Брайтоні.

Трансатлантичні подорожі, які з 60-х років XIX ст. почали називати ґрандтурами, були змотивовані пізнанням культурної спадщини, допитливістю населення. Кількість подорожей на американський континент поступово зростала, зокрема до її північних країн. Це

спричинило заснування нової компанії Wells Fargo. Рух пасажирів з Великої Британії та Європи до Америки разом із мігрантами в 1910- 1914 рр. перевищив щорічно 1 млн осіб.

Впродовж другої стадії розвитку туризму відбулися серйозні зміни в самій суті подорожі: подорож задля певної мети перетворилася на подорож задля задоволення або заняття спортом, хобі. Ця нова тенденція охопила більшість країн Європи. З'явилися високоякісні рекламні буклети, брошури та путівники. Позитивну роль відіграли письменники, котрі присвячували твори подорожам.

Фактично сучасний туризм за формою і змістом з'явився напередодні Першої світової війни. Інтенсивний розвиток туризму в XIX ст. привів до заснування 1898 р. Міжнародної ліги туристичних асоціацій зі штаб-квартирою у Люксембурзі, яка 1919 р. була перетворена на міжнародний туристичний альянс, який існує дотепер і об'єднує понад 140 країн світу.

Третій (міжвоєнний) період порівняно короткий; він тривав від 1918 р. до 1945 р. Його ще називають етапом індустріалізації туризму. Цей період мав найбільшу ваду - був уражений головними світовими рецесіями (кризами) 30-х років. Після Першої світової війни туризм відновився порівняно швидко, хоча війна не минула безслідно. Вона принесла очікувані зміни, що вилилося у зацікавленості в мирі та взаєморозумінні між народами, підвищенні активності руху за емансипацію жінок тощо. Другим важливим чинником на шляху розвитку туризму були технічні вдосконалення, пришвидшені потребами воєнного часу. Так, ефективнішими стали автомобілі й автобуси, завдяки чому туроператори могли забезпечити для туристичних потреб комфортніший і дешевший транспорт. Авіація стала практичнішим засобом доставки. Це був початок ери мобільності й комунікацій, що значно впливало на розвиток туризму в усіх країнах світу.

Загалом подорожі були пов'язані здебільшого з державним транспортом. У післявоєнні роки зростало повітряне сполучення. Наприклад, 1938 р. у Великій Британії зафіксовано 220 тис. пасажирів, з них 95 тис. були спрямовані на материкову Європу. Третина британських відпочиваючих подорожувала туристичними міжміськими автобусами. Тяга до нових видів відпочинку продовжувалася. Усе популярнішими в Західній Європі ставали кемпінг і подорожі автомобілями з причепами, поширювалися молодіжні туристичні табори, посилювався соціальний аспект туризму та відпочинку за сприянням національних держав (сам відпочинок усе ще був обмежений у часі - від одного до двох тижнів на рік). Так, 1939 р. у Великій Британії з 18 млн робітників 11 млн користувалися урядовою підтримкою. Це був період становлення соціального туризму.

Поступово зростала й кількість закордонних подорожей за участю представників середньої верстви. Це спостерігається в Європі й Америці. Спеціалісти оцінюють згаданий період розвитку туризму як репетицію для злету туризму після Другої світової війни. Адже, як уже згадувалося, світова криза 30-х років визначально вплинула на обмеження розвитку туризму, зменшення обсягів трансатлантичних перевезень. Це особливо простежувалося в Німеччині й Італії. Вони з-поміж європейських країн мали чи не найбільші економічні труднощі. Події позначилися і на Великій Британії. Якщо в 1930 р. подорожі з Англії до Австрії налічували 1,8 млн осіб, а до Швейцарії майже 1 млн, то в період кризи ці потоки зменшилися на половину і навіть більше. Ще відчутнішого удару зазнав туризм під час Другої світової війни. Але шлях до революційних змін у розвитку туризму, незважаючи на світову кризу і Другу світову війну, вже було визначено. Подорожі й відпочинок для мільйонів жителів планети ставали невід'ємною частиною їхнього життя.

Четвертий період - стадія масових подорожей - розпочинається від 1945 р. і триває дотепер. На цьому етапі впроваджується науково-технічна революція, яка зреалізувалася

зростанням добробуту всіх верств населення світу, збільшенням доходів та вільного часу, що вплинуло на спосіб життя і поведінку людей. Масштаби цих змін виявилися величезними.

Масове зростання подорожей розпочалося у розвинутих країнах світу. Цьому сприяли розвиток засобів зв'язку, транспорту й інших форм комунікацій, зокрема телебачення, котрі підсилювали економічні чинники розвитку туризму, а також інтерес населення до атракцій чужоземних країн. Склалася така ситуація, що закордонні поїздки в розвинутих країнах переважили інтерес до вітчизняного турпродукту або відпочинку вдома.

Загалом населення багатих країн світу стало значно мобільнішим завдяки збільшенню кількості автомобілів - зі 100 млн у 1970 р, до 650 млн у перших п'ять років XXI ст. Приватний автомобіль став найважливішим засобом переміщення до місць відпочинку - 58 % загальної кількості перевезених.

Залізничний і громадський транспорт (автобусний) на цій стадії розвитку туризму, зокрема в розвинутих країнах, втратили визначальну роль, але зросло перевезення туристів на регулярних рейсах повітряним транспортом. З другої половини 80-х років XX ст. з'явилися перевезення нерегулярними рейсами (чартерні послуги).

Швидкому та масштабному розвитку повітряного пасажирського транспорту після війни сприяли революційне впровадження багатомісних літаків і вища ефективність устаткування, що зумовило суттєве скорочення часу перельотів та зниження реальних цін. Чартерні рейси найінтенсивніше використовували туроператори європейських країн. Із розширенням загального обсягу поїздок туристичні потоки змінили свій напрямок. По-перше, подорожі на великі відстані зростали швидше, ніж на короткі. По-друге, почали масово здійснюватися відпочинкові поїздки північних індустріальних міст до сонячних південних берегів. Більшість турпотоків упродовж 50-х років XX ст. за характером стали спеціалізованішими. Значно зросли культурні й освітні поїздки. Розвинувся спортивний туризм, поїздки з відвідуванням друзів, знайомих, родинних місць (сентиментальний туризм).

Наприкінці 80-х років масовий рух із холодніших північних широт до теплих південних пляжів Середземномор'я дещо послабився, зокрема в Іспанію. Це відбулося внаслідок зміни попиту. Натомість із південних країн - Іспанії, Італії та інших значна частка приросту туристів у Європі припала на подорожі до прохолодніших північноєвропейських країн. Одночасно надійне повітряне сполучення в світі посприяло перерозподілу міжнародних потоків на користь передусім Азійсько-Тихоокеанського макрорегіону.

Відчутні темпи зростання туристичних потоків не могли здійснюватися без потужних капіталовкладень, спрямованих на облаштування нових туристичних районів, здебільшого в Європейське Середземномор'я, Карибський регіон Центральної Америки, країни Східної та Південно-Східної Азії. Деякі з цих відпочинково-оздоровчих центрів біля моря, що будувалися на урбаністичний манер, тобто з висотними будівлями, зазнали чимало проблем. Насамперед - це конфлікт з якістю довкілля, рухом "зелених". Однак розширення бізнесу, пов'язаного з діловим туризмом, у тому числі й конференційним, засвідчує зростання попиту на такі готельні комплекси у світових туристичних центрах. Висока економічність ділового туризму зробила цей ринковий сегмент послуг прибутковим, а відтак - стабільним і перспективним.

Завдання

Підготувати інформацію на наступні теми:

1. Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО.
2. Унікальні місця світу і України.
3. Зелений туризм.

